

Dr hab. Ryszard Piotrowski, prof. UW

15 czerwca 2023 r.

Katedra Prawa Konstytucyjnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warszawskiego

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani mgr Renaty Agnieszki Olesiejuk pt. *Udział czynnika społecznego w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości w świetle wartości i zasad konstytucyjnych*, Białystok 2023, 216 stron wydruku

I. Podstawy sporządzenia recenzji i jej przedmiot

W świetle wymagań ustawowych rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz prezentować ogólną wiedzę teoretyczną Doktoranta w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia przez Doktoranta pracy naukowej. Recenzja powinna zatem służyć ustaleniu, czy recenzowana rozprawa spełnia tak określone warunki.

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska Pani mgr **Renaty Agnieszki Olesiejuk** pt. *Udział czynnika społecznego w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości w świetle wartości i zasad konstytucyjnych*, przygotowana pod kierunkiem Pana dr. hab. Adama Bartnickiego, promotora.

Jako recenzent, powołany przez Radę Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu w Białymstoku, stwierdzam, że w moim przekonaniu recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymogi ustawowe, stanowiąc oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje zarówno ogólną wiedzę Doktorantki w zakresie uprawianej dyscypliny naukowej, jak też

umiejętność samodzielnego prowadzenia przez Doktorantkę pracy naukowej. Ponadto formalny i merytoryczny poziom rozprawy pozwala na uczynienie tej rozprawy przedmiotem publicznej obrony. Wnoszę więc o przyjęcie rozprawy jako podstawy do dalszych stadiów przewodu doktorskiego.

II. Wybór tematu i tytuł rozprawy

Wybór tematu jest trafny. Problematyka udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości należy do głównych zagadnień stanowiących przedmiot zainteresowania prawników zajmujących się stanem wymiaru sprawiedliwości, zwłaszcza w kontekście licznych zagrożeń dla urzeczywistnienia prawa do sądu. Jest to także przedmiot debaty publicznej oraz, w pewnym zakresie, aktualnych prac legislacyjnych dotyczących instytucji sędziego pokoju. Rozwiązanie problemu skutecznej ochrony praw człowieka w działalności sądów to podstawowe zadanie ustroju demokratycznego. We współczesnych państwach uważanych za demokratyczne wzrasta doniosłość problematyki funkcjonowania władzy sądowniczej. W nauce prawa konstytucyjnego kwestia identyfikacji roli władzy sądowniczej w systemie podziału władz funkcjonującym w społeczeństwie obywatelskim, w kontekście dylematów aksjologicznych i w powiązaniu z zagadnieniem gwarancji praw, pozostaje w centrum debaty akademickiej i stale zyskuje na znaczeniu. Doktorantka trafnie uznaje społeczną wiarygodność wymiaru sprawiedliwości za kluczowy czynnik determinujący jego rolę ustrojową.

Autorka recenzowanej pracy poświęca swoje rozważania analizie udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, a więc tematowi wykraczającemu poza konstytucyjną formułę udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, wyznaczoną przez art. 182 Konstytucji RP.

Tytuł rozprawy odzwierciedla jej tematykę. Przedmiotem pracy jest przedstawienie różnych form partycypacji czynnika społecznego w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości oraz konstytucyjnej aksjologii wyróżnionych przez Autorkę form uczestnictwa, analizowanych w kontekście międzynarodowym, w tym europejskim. Tematyka rozprawy obejmuje zagadnienia nie uwzględniane w polskiej literaturze w tak kompleksowym ujęciu, obejmującym również udział mediów i publiczności sądowej.

III. Źródła i literatura

Praca zawiera bardzo obszerną bibliografię, starannie skonstruowaną, w tym zestawione łącznie zarówno monografie, jak i artykuły z czasopism, strony internetowe, a także akty prawne i dokumenty oraz orzecznictwo. Źródła te wykorzystywane są w rozprawie w sposób pogłębiony, pozwalający czytelnikom pracy zrozumieć, że pozycje powoływane w licznych i poprawnie stosowanych przypisach nie służą Autorce jedynie jako swoiste ozdobniki potwierdzające Jej kompetencje, ale wzbogacają argumentację przedstawioną w opracowaniu. Zaletą pracy są odesłania do źródeł internetowych zawarte w przypisach, zebrane w postaci wyodrębnionego zestawienia stron internetowych.

Zwraca uwagę bogaty wykaz wykorzystanych aktów prawnych. Zebrane w pracy informacje stanowią cenne źródło wiedzy o udziale czynnika społecznego w sądownictwie w państwach, których informacje te dotyczą.

Literatura odnosząca się do podjętej przez Doktorantkę problematyki jest bogata i różnorodna. Wybór pozycji uwzględnionych w rozprawie zasługuje na uznanie, ponieważ obejmuje opracowania o charakterze teoretycznym i komparatystycznym, mające istotne znaczenie dla współczesnego stanu wiedzy w analizowanej dziedzinie. Doktorantka wykorzystuje opracowania uwzględniające zarówno perspektywę badawczą teorii i filozofii prawa, jak też prawa konstytucyjnego, a także prawa procesowego cywilnego i karnego.

Na podkreślenie zasługuje odzwierciedlająca rozległość horyzontu badawczego staranność Autorki w konstruowaniu bibliografii i doborze źródeł. Pozycje umieszczone w wykazie zostały dobrze wykorzystane w rozprawie, o czym świadczą liczne (667) odsyłacze, pozwalające wniknąć w tok rozumowania Autorki. Rozprawa jest świadectwem staranności Doktorantki w dokumentowaniu rezultatów dociekań naukowych. Bibliografia sprawia, że praca ma wartość informacyjną stanowiąc materiał źródłowy w dziedzinie, której dotyczy.

Dobór źródeł w pełni odpowiada wymaganiom stawianym tego rodzaju przedsięwzięciu badawczemu. Na uznanie zasługuje biegłość Autorki w operowaniu materiałem źródłowym w sposób przemyślany, podporządkowany dążeniu do realizacji celów badawczych i staranny.

IV. Struktura rozprawy

Recenzowana praca składa się ze wstępu, dziewięciu rozdziałów i zakończenia. Praca zawiera także – jak już wspomniano – obszerną bibliografię. Każdy rozdział (z jednym wyjątkiem) zakończony jest podsumowaniem, co ułatwia czytelnikowi zrozumienie wywodów Doktorantki.

We wstępie Autorka formułuje główną hipotezę, w myśl której skoro udział czynnika społecznego w wykonywaniu władzy sądowniczej w sądach jest zagwarantowany przez polskie prawo w różnych formach, to właściwe uregulowania prawne i organizacyjne, jak też skuteczne ich urzeczywistnienie, przyczyniają się do zagwarantowania prawidłowego i sprawiedliwego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości oraz ochrony praw i wolności stron postępowania sądowego. Hipoteza ta jest w istocie równoznaczna z założeniem, że obowiązujące prawo służy właściwemu funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości, jeżeli zapewnia partycypację czynnika społecznego w wykonywaniu władzy sądowniczej. Założenie to jest współlistotne znajdującemu

wyraz w rozprawie przekonaniu o wartości odzwierciedlonej w Konstytucji RP kultury prawnej i kultury wymiaru sprawiedliwości, opartej na personalistycznej wizji człowieka, na dialogu, na inkluzywności i zaufaniu, na aksjologii, której podstawą jest godność człowieka jako uniwersalne źródło jego praw. Według Autorki to właśnie poszanowanie i ochrona godności człowieka jako zadanie „apolitycznej judykatury” powoduje, że „sądy winny być niezależne, a orzekający sędziowie (i ławnicy) – bezstronni i niezawisli” (s. 30). Dostrzeżenie tego właśnie wymiaru sądownictwa stanowi o wartości recenzowanej pracy.

We wstępie wymieniono także następujące hipotezy szczegółowe: 1) art. 182 Konstytucji zapewnia właściwą i jednoznaczną interpretację zasady udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, a aktywność ławników przyczynia się do urzeczywistnienia sprawiedliwości; 2) aktywność przedstawiciela społecznego w postępowaniu sądowym służy ochronie interesu społecznego i istotnego interesu strony; 3) obecność na sali sądowej publiczności i mediów wpływa pozytywnie na przebieg i rezultaty procesu; 4) czynnik społeczny partycypujący w wymiarze sprawiedliwości spełnia funkcję kontrolną wobec sądów, a także funkcję profilaktyczno-wychowawczą.

W rozdziale I omówiono metody zastosowane w pracy, które można ogólnie określić jako analityczne, inspirowane badaniami empirycznymi, mającymi ograniczony zakres.

Rozdział II zawiera informacje dotyczące historii władzy sądowniczej w Polsce oraz analizę podstawowych pojęć związanych z tematem rozprawy; w rozdziale tym nie zamieszczono podsumowania.

Rozdział III odzwierciedla kluczowe dla stanowiska Autorki przedstawienie wartości i zasad konstytucyjnych, stanowiących ustrojowy kontekst udziału czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości. Cenne i nowatorskie jest zwłaszcza powiązanie owej partycypacji z godnością człowieka jako źródłem praw i wolności, a zarazem granicę suwerenności Narodu. Zwraca uwagę pogląd Doktorantki, w myśl którego „sędzia czy ławnik orzekając winni

odnosić normę, którą stosują wprost do zasady godności, by w uzasadnionych przypadkach, w oparciu o przepis art. 8 ust. 2 Konstytucji RP, pominąć przepis prawa stanowionego i zastosować przepis konstytucyjny” (s. 30). Pogląd ten zasługuje na szersze rozwinięcie przez Doktorantkę, być może w trakcie obrony rozprawy. Zdaniem Doktorantki „uczestniczące społeczeństwo” winno pełnić rolę „strażników godności” w sądach (s. 30). Pełnienie tej roli zależy jednak w decydującym stopniu od poziomu kultury prawnej, zarówno sędziów i ławników, jak i społeczeństwa, w którym urzeczywistniana jest sprawiedliwość.

Rozdział III jest przykładem szczególnie wartościowej holistycznej wykładni Konstytucji. Tego rodzaju wykładnia w odniesieniu do art. 182 Konstytucji RP, zastosowana przez Doktorantkę, pozwala dostrzec znaczenie przedmiotowego przepisu w szerszym kontekście zasad konstytucyjnych, co nie jest możliwe przy zastosowaniu interpretacji zawężonej do tekstu tego przepisu.

Rozdział IV przedstawia wyniki analizy diachroniczno-synchronicznej udziału społeczeństwa w wymiarze sprawiedliwości. Dawne i nowe doświadczenia mają, w przekonaniu Autorki, przemawiać na rzecz tezy, że tego rodzaju partycypacja, w tym zwłaszcza wprowadzenie instytucji sędziów pokoju, „może zostać przyjęta z zadowoleniem przez społeczeństwo” (s. 79). Tego rodzaju stanowisko nie jest, jak wiadomo, odosobnione.

W rozdziale V omówiono historię udziału czynnika społecznego w orzekaniu w polskim wymiarze sprawiedliwości, rozdział VI dotyczy współczesnej regulacji instytucji ławnika w Polsce, a rozdział VII przedstawicielstwa społecznego w postępowaniu sądowym. Ustalenia Autorki odpowiadają wykorzystanym materiałom źródłowym.

Przedmiotem rozdziału VIII są zagadnienia związane z udziałem publiczności i mediów w wymiarze sprawiedliwości. Autorka trafnie uznaje, że udział publiczności „w posiedzeniu na odległość powinien być objęty tymi samymi wymogami, które dotyczą udziału bezpośredniego na sali sądowej” (s. 164). Zakłada jednak, że jawność zewnętrzna postępowania ma jedynie

pozytywny wpływ na jego jakość i obiektywizm, co wydaje się założeniem wymagającym jednak uwzględnienia możliwych negatywnych konsekwencji udziału publiczności.

W rozdziale IX Autorka przedstawia szczegółowo wyniki badań własnych, w tym badań ankietowych, którymi objęto niektórych prezesów sądów, sędziów sądów powszechnych oraz ławników sądów powszechnych. Postawione pytania należy uznać za trafne. Brak jednak analitycznego podsumowania uzyskanych rezultatów. W pewnym zakresie dotyczy to także wyników ilościowych badań empirycznych (może należało podjąć próbę ustalenia przyczyn zróżnicowanej aktywności ławników). Na uwagę zasługuje odrębne studium przypadku poświęcone sprawie Nangar Khel. Autorka bardzo starannie przedstawia udokumentowany „poziom zaangażowania społeczeństwa” w pracę wymiaru sprawiedliwości w tym przypadku. Jej zdaniem miało to wpływ „na treść orzeczeń końcowych”, aczkolwiek nie można tego wpływu oszacować. Trudno jednak uznać, że bez owego wpływu rozstrzygnięcia w tej sprawie byłyby mniej sprawiedliwe. W każdym razie trafny jest pogląd Autorki, w myśl którego był to wpływ „niezmiernie istotny” (s. 180).

W zakończeniu rozprawy Doktorantka trafnie uznaje za pozytywnie zweryfikowaną główną tezę badawczą, w myśl której obowiązujące regulacje prawne tworzą przesłanki do szerokiego uczestnictwa czynnika społecznego w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości. Nie oznacza to jednak braku potrzeby korekt w regulacjach dotyczących tego uczestnictwa, co znalazło odzwierciedlenie w rozprawie.

Strukturę rozprawy należy uznać za spójną i logiczną, w pełni adekwatną do zamierzonych celów badawczych i dzięki temu umożliwiającą ich osiągnięcie.

V. Rezultat badawczy i wartość refleksji naukowej

1. Ocena ogólna.

Rozprawa, odzwierciedlając pasję badawczą Doktorantki oraz jej sumienność, staranność i biegłość w przedstawianiu i analizowaniu obszernego materiału informacyjnego, dostarcza czytelnikom rozległej wiedzy o udziale czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. W pracy zastosowano w szczególności metodę dogmatyczno-prawną, metodę analizy funkcjonalnej przy wykorzystaniu metody historycznej oraz metody porównawczej, a także metodę analizy danych zgromadzonych w badaniach ankietowych i analizy akt sądowych. Wybór metod jest właściwy i pozwala na weryfikację hipotez badawczych. W pracy przeważa podejście opisowe, stosowne dla prezentacji tematu.

Zasadniczy problem badawczy rozprawy – a więc weryfikacja hipotez dotyczących udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości – został przeanalizowany w drodze krytycznego omówienia podstaw prawnych oraz, w ograniczonym zakresie, przedstawienia praktyki w tym zakresie.

Na uznanie zasługują odzwierciedlone w rozprawie starania Doktorantki do podporządkowania wywodu dążeniu do realizacji projektu badawczego, polegającego na sformułowaniu hipotez i ich weryfikacji w drodze szczegółowej analizy różnych aspektów udziału czynnika społecznego w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Pozwala to czytelnikowi na zapoznanie się z rozległą problematyką partycypacji czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości w sposób uporządkowany i umożliwiający zrozumienie stanu regulacji prawnej oraz przejawów jej stosowania w tej dziedzinie.

Niezależnie od szczegółowych uwag krytycznych, które w moim przekonaniu nie umniejszają wartości rozprawy, mogę zatem stwierdzić, że Doktorantka rozwiązała postawione problemy badawcze w sposób samodzielny i oryginalny, a tym samym recenzowana rozprawa stanowi znaczący wkład w rozwój badań naukowych poświęconych partycypacji społecznej w wymiarze sprawiedliwości.

2. Uwagi szczegółowe.

Autorka starannie przedstawiła prawną strukturę partycypacji społecznej w wymiarze sprawiedliwości. Mocną stroną rozprawy jest rozbudowany opis istniejących rozwiązań prawnych (tu zwraca uwagę trafna analiza przesłanek konstytucyjnych) i niektórych przejawów praktyki ich stosowania. Mniej pogłębione są natomiast rozważania dotyczące przyczyn i skutków zjawisk dysfunkcyjnych w omawianej dziedzinie. Autorka zauważa, że w sprawach cywilnych udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości „nie stanowi obecnie skutecznej społecznej przeciwwagi w orzekaniu wobec czynnika zawodowego”; w sprawach karnych natomiast dostrzega „brak właściwego przygotowania ławników do pełnienia funkcji” oraz brak „ich odpowiedniego zaangażowania, czy też zbyt skomplikowany charakter sprawy” (s. 183). Wydaje się zatem, że rosnące skomplikowanie działalności orzeczniczej zasadniczo ogranicza partycypację społeczną w wymiarze sprawiedliwości, a tym samym limituje jej wpływ na podniesienie poziomu „świadomości prawnej społeczeństwa” oraz wzmocnienie „zaufania do władzy sądowniczej” (s. 184). Autorka formułuje oceny dotyczące roli ławników w oderwaniu od złożonego kontekstu uwarunkowań zarówno świadomości prawnej społeczeństwa, jak i zaufania do sądów i sędziów.

Autorka nie definiuje kryteriów oceny wpływu udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Praca jest oparta na założeniu, że

wpływ ten na charakter pozytywny, co znajduje potwierdzenie w konstytucyjnej regulacji dotyczącej udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Autorka wskazuje jednak, że jej badania, aczkolwiek nie są reprezentatywne, informują o „znikomości udziału” ławników w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości (s. 101). Stosowny przepis Konstytucji nie znajduje więc potwierdzenia w praktyce, w zakresie dostrzeżonym przez Autorkę. Mamy zatem do czynienia, nie tylko przecież w tym zakresie, z brakiem spójności między płaszczyzną doktrynalną i normatywną, w jakich istnieje Konstytucja, a płaszczyzną praktyki społecznej, w której się ona przejawia. Doktorantka pozostawia czytelnikowi analizę przyczyn tej niespójności.

Zasługuje na rozważenie, czy i w jakiej mierze udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest wyrazem wspólnych wartości europejskich, w tym państwa prawnego. Zagadnienie to Doktorantka mogłaby poruszyć w czasie publicznej obrony, w części przeznaczony na odpowiedzi na pytania.

Zgłaszane tu szczegółowe uwagi nie umniejszają wartości rozprawy, ale mogą posłużyć Autorce do przygotowania wersji przeznaczonej do druku.

Doktorantka posługuje się klarowną polszczyzną, komunikatywną i poprawną, która ułatwia czytelnikowi zrozumienie wywodów. Staranna redakcja tekstu powinna umożliwić zdarzające się, nieliczne, braki i przeoczenia korekty stylistycznej, w szczególności:

- kultura oparta „o dialogu ze społeczeństwem” (s. 33),
- „zasadne wydaje się być postrzeganie” (s. 31),
- „pokreśleniu historycznego jej” (s. 50),
- „wprowadzone zmiany w znacznym stopniu przyczyniają się do zniwelowania istotnej z punktu widzenia sprawiedliwości społecznej i zaufania społeczeństwa do władzy sądowniczej.” (s. 93),
- „Zasadne jest przy tym wskazanie, że w piśmiennictwie, przy czym Naczelny Sąd Administracyjny (...).” (s. 131),
- „wymogów od kandydatów” (s. 132).

Zdarzają się także literówki i usterki językowe - np. „na świecie” (s. 65) zamiast „na świecie”.

VII. Konkluzja

Sformułowane w recenzji uwagi krytyczne, a także, w pewnym zakresie, polemiczne, nie podważają zasadniczo pozytywnej oceny przedłożonej mi do zaopiniowania rozprawy, która jest wynikiem przeprowadzonych przez Doktorantkę samodzielnych analiz oraz badań empirycznych, dotyczących doniosłego i aktualnego problemu. Samodzielność badawcza Doktorantki znajduje wyraz zarówno w treści rozprawy, jak też w sposobie przedstawienia omawianych zagadnień. Doktorantka poddała naukowej analizie rozległą literaturę przedmiotu, materiały źródłowe oraz samodzielnie zebrane dane ilustrujące praktykę, co pozwoliło na wnikliwe i systematyczne przedstawienie zagadnienia, które ma istotne znaczenie z punktu widzenia kluczowego dla ustroju państwa stanu funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości. Doktorantka wykazała nie tylko znakomitą znajomość problematyki partycypacji społecznej w wymiarze sprawiedliwości, ale też ogólną wiedzę teoretyczną w dziedzinie prawa konstytucyjnego, pozwalającą na sformułowanie holistycznej wykładni Konstytucji. W ten sposób Autorka rozprawy – dojrzałej i samodzielnej, a zarazem stanowiącej oryginalne rozwiązanie problemu naukowego - udowodniła umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i dlatego zasługuje na stopień doktora.

Wypełniając obowiązki recenzenta, powołanego przez Radę Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu w Białymstoku, mogę zatem stwierdzić, że rozprawa doktorska Pani mgr **Renaty Agnieszki Olesiejuk pt. *Udział czynnika społecznego w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości w świetle wartości i zasad konstytucyjnych***, przygotowana pod kierunkiem Pana dr. hab. Adama Bartnickiego, promotora, **w pełni odpowiada wymogom stawianym**

rozprawom doktorskim przez art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. z 2022 r., poz. 574 ze zm.). Przedmiotem rozprawy jest „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego”, rozprawa prezentuje „ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie” nauki prawne oraz właściwą kandydatowi „umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej”. **Jednocześnie wnoszę o zakwalifikowanie Doktorantki do dalszych etapów postępowania w przedmiocie nadania stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne.**

Ryszard Piotrowski